

N:o 14.

Af friherre **Klingspor**, om åvägbringande af utredning rörande
Nya Trollhätte kanalbolags rättsförhållande till kronan,
m. m.

Redan så långt tillbaka i tiden som mer än trenne sekler sedan framträdde den tanken och sökte göra sig gällande att bana en väg för seglaren emellan Sveriges största insjöar, Venern och Vettern, samt vesterhafvet, då den stora betydelsen af sådan kommunikationsleds öppnande för det svenska näringslivets tvenne förnämsta exportartiklar, jern och trävaror, var lätt att inse. Det var ock helt naturligt, att man, för ett förverkligande af denna tanke, i första runnet skulle rigta sina åtgärder på att genom kanalisering göra Göta elf segelbar. Största svårigheten för genomförandet af denna uppgift var emellertid att komma förbi de stora fallen vid Trollhättan, hvarför man ock under en mycket lång tid fick åtnöja sig med att söka åstadkomma kanalisering af elfven dels ofvan Trollhättan till Venersborg och dels nedanfrån fallen till Göteborg, samt under tiden transportera varorna landvägen emellan dessa båda kanalleder.

Först mot slutet af förra seklet vardt problemet i fråga löst genom fullbordandet af gamla Trollhätte kanal och slussled.

Genomförandet af hela det storartade företaget, Göta elfs kanalisering, har emellertid under tidernas lopp kräft högst betydande ansträngningar och uppoffringar från det allmännas sida.

De första statsåtgärderna härför kunna spåras under Gustaf Vasas regering, ehuru de först under Carl IX:s tid kommo till verkställighet genom påbörjande af den efter honom benämnda kanalåläggningen Carls graf. Under Gustaf II Adolf begyntes kanaliseringen af elfven nedanför Trollhättefallen, men först mot slutet af Carl XII:s regering blef allvarsamt ifrågasatt samt påbörjad kanalisering af sjelfva Trollhättefallen enligt den

bekanta, af Polhem uppgjorda, djerfva planen för slussanläggning tätt utmed fallens östra sida. Arbetena härmed fingo emellertid afbrytas i följd af konungens snart derefter inträffade frånfalle och kunde först fram emot samma sekels midt med kraft återupptagas, men måste denna plan slutligen, oaktadt för den tiden högst betydande uppoffringar från kronans sida i penningar, arbetskommanderingar, virke m. m., uppgifvas såsom allt för svår och kostbar. Från denna tidpunkt till början af 1790-talet rigtade staten sina åtgärder hufvudsakligast på att utvidga och förbättra kanaliseringen af elfven ofvanom och nedanför Trollhättefallen, hvilka arbeten likväl togo i anspråk icke ringa anslagsbelopp, så att man vid sistnämnda tidpunkt beräknade statens dittillsvarande uppoffringar för Göta elfs kanalisering till omkring en million riksdaler banko, hvilken uppskattning snarare torde vara för låg än för hög, om man tager tillbörlig hänsyn till de af staten under de gångna tiderna lemnade många naturaprestationerna vid arbetenas utförande.

Hade nu, dittills eller till början af 1790-talet, den åsigt gjort sig gällande, att kanaliseringen af Göta elf borde vara en statens angelägenhet och därför af densamma hufvudsakligast bekostas, så öfvergick man nu till en annan uppfattning, den nemligen, att, för åstadkommande af den felande länken eller kanaliseringen af Trollhättefallen, man borde öfverlemnna berörda angelägenhet åt den privata företagsamheten. För detta ändamål inbjöds allmänheten att subskribera till ett aktieföretag, till hvilket Kongl. Maj:t genom den 13 december 1793 utfärdadt privilegium för Trollhätte kanal- och slussverksbolag, på vissa vilkor öfverlät kronans nyttjanderätt till hela den då verkställda och af staten bekostade kanaliseringen af Göta elf.

För sålunda erhållen förmån skulle bolaget ej till staten erlægga någon afgäld, utan endast förbindas att inom föreskrifven tid fullborda kanaliseringen af Trollhättefallen, enligt godkänd plan, men uti det reglemente, som för bolaget utfärdades, stadgades i 23 §, bland annat, att om behållna inkomsterna framdeles skulle medgifva större utdelning till aktieegarne än tio procent, »så bör bolaget, alltid sig påminnande, att hufvudändamålet af kanalverket är rikets väl, i mån deraf göra något afslag i kanalafgiften uppå sådana varor, som böra uppmuntras till förökning».

När så Göta kanal blifvit fullbordad och i följd deraf behofvet af en till samma djup utvidgad kanalled för Göta elf gjort sig känbart gällande, blef en fullständig plan därför under 1830-talet uppgjord, men då gamla Trollhätte kanal- och slussverksbolaget förklarade sig sakna tillgångar att utföra samma, men erbjöd sig att öfverlåta sina privilegier och eganderätten till kanal- och slussverket med alla dertill nu hörande fastig-

heter m. m., mot en viss billig ersättning, åt ett nytt bolag, som kunde befinnas villigt åtaga sig utföra den ifrågasatta utvidgningen af kanaleden, så tillkom det nuvarande eller »Nya Trollhätte kanalbolag», för hvilket Kongl. Maj:t den 2 februari 1838 utfärdade privilegium, hvaruti bolaget tillförsäkrades nya betydande förmåner, bland annat ett årligt bidrag af 60,000 riksdaler banko från handels- och sjöfartsfonden under 25 års tid.

För åtnjutande häraf betingade sig emellertid kronan af bolaget att efter de 25 årens förlopp, eller efter år 1862, erhålla *allt*, hvarmed bolagets årligen behållna inkomst öfverstege 100,000 riksdaler banko, sedan föreskrifven afsättning till en reparationsfond egt rum.

Den bolaget sålunda tillerkända andel af hvarje års behållna inkomst hade uti de utredningar i ämnet, som från statsverkets sida föregingo bolagets tillkomst, blifvit beräknad och föreslagen efter samma grunder, som i reglementet för gamla Trollhätte kanal- och slussverksbolag här förut angifvits, nemligen att tio procent borde blifva maximum för utdelning å aktierna; och då dessa enligt § 1 i reglementet för Nya Trollhätte kanalbolag få högst utgöra 2,000 å 500 riksdaler banko eller ett maximiakiekapital af en million riksdaler banko, motsvarar alltså 100,000 riksdaler bankos vinstandel tio procent derå.

Då bolagsmännen i verkligheten ej lära inbetalt mer än omkring hälften af maximikapitalet samt intet år efter 1862 erhållit mindre utdelning af behållna inkomsten än maximandelen deraf, 150,000 kronor, så hafva de sålunda fått åtnjuta dubbelt så stor afkastning af sitt i företaget nedlagda kapital mot det procentbelopp derå, som af statsmagterna beräknats sasom en högsta, skälig ersättning för den risk, bolaget iklädt sig.

Med den sålunda ernådade, synnerligen förmånliga afkastningen å det i företaget nedlagda aktiekapitalet har dock bolaget icke låtit sig nöja, utan sedan längre tid tillbaka genom en i hög grad anmärkningsvärd tolkning af privilegierna och derpå grundade, i mer än ett afseende egendomliga åtgärder låtit aktieegarne tillgodokomma betydande belopp utöfver den officiella andelen, 150,000 kronor, af bolagets behållna årsvinst.

Under sådana förhållanden ansågo förra årets statsrevisorer giltiga skäl föreligga att söka åstadkomma en förberedande utredning, så långt den för revisionens arbete knappt tillräckligt tiden det medgaf, rörande befogetheten af anmärkta åtgärderna å bolagets sida, samt att i sådant afseende äfven genom ett besök på Trollhättan erhålla närmare kännedom om vissa förhållanden derstädes.

En utredning häraf syntes revisorererna så mycket önskvärdare, då statsverket ej allenast bör komma till sin fulla rätt af ett företag, som fått

så rikligt åtnjuta frukten af statens under långa tider för detsamma gjorda uppoffringar, men kronan derjemte vid Trollhättan har betydande intressen att för framtiden bevaka, nemligen andelen i den storartade vattenkraften.

Sedan revisorerna den 30 sistlidne november afgifvit sin berättelse rörande statsverket, hvilken i sinom tid blifver till Riksdagens ledamöter utdelad, har jag förskaffat mig del af det underdåniga utlåtande från Konungens befallningshafvande i Elfsborgs län, som blifvit infordradt med anledning af statsrevisorernas berörda hemställan angående Nya Trollhätte kanalbolag, samt deraf inhemtat, att nämnda länsstyrelse ej allenast funnit revisorernas anmärkningar mot bolaget vara fullt befogade, utan äfven framhåller åtskilliga nya synpunkter, som kraftigt tala för att åtgärder måtte beslutas och vidtagas för bevakande af statens rättmätiga kraf gent emot bolaget, ej endast för framtiden, utan äfven med hänsyn till ett återvinande af hvad bolaget genom dess anmärkta förfaringssätt fränhändt staten. I sådant syfte har länsstyrelsen ock ansett sig nu böra i särskild skrifvelse till justitiekanslersembetet göra hemställan derom, att vissa egoutbytesförrättningar, som på bolagets tillskyndan för längre tid tillbaka tillkommit, måtte, på af länsstyrelsen afgifna skäl, varda å kronans vägnar öfverklagade.

Hvad sålunda kan ifrågasättas att bolaget skall till statsverket återgälda, rör sig ej heller om småbelopp. På grund af tillgängliga lagfartshandlingar har nämnda länsstyrelse kunnat närmare än statsrevisorerna beräkna värdet af försålda tomter m. m., som aktieegarne enskildt tillgodogjort sig, och funnit detta uppgå till omkring $\frac{1}{4}$ million kronor, och torde beloppet af årliga arrenden och tomtörefgifter m. fl. inkomster, som aktieegarne likaledes enskildt låtit sig tillgodokomma under de gångna åren, uppgå till vida högre värde.

På grund af hvad som här förut blifvit anfördt samt med hänvisande i öfrigt dels till hvad statsrevisorerna, rörande denna fråga, uti sin berättelse yttrat och hemställt, och dels till Konungens befallningshafvandes i Elfsborgs län såväl underdåniga utlåtande af den 13 dennes som skrifvelse till justitiekanslersembetet af den 20 dennes, af hvilka sistnämnda båda handlingar jag anhåller att få bilägga denna min motion bestyrkta afskrifter, får jag vördsamt hemställa,

att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kongl. Maj:t begära, att Kongl. Maj:t tacktes låta ej allenast föranstalta sådan utredning angående Nya Trollhätte kanalbolags rättsförhållande till kronan, hvarom statsrevisorerna i sin berättelse till innevarande Riksdag hemställa, utan äfven dervid tillse, huruvida icke statsverket må kunna af bolaget återfordra, hvad aktieegarne låtit sig enskildt af bolagets inkomster tillgodokomma, på sätt som här förut blifvit omförmäldt.

Om remiss till statsutskottet anhålles.

Stockholm den 27 januari 1896.

Karl Klingspor.

I motionens syfte instämmer

Ernst Stridsberg.

Afskrift.*Till Konungen.*

Enligt nådig remiss den 6 sistlidna december har kongl. kammarkollegium infordrat Konungens befallningshafvandes underdåniga yttrande i anledning deraf, att Riksdagens revisorer uti sin till innevarande års Riksdag afgifna berättelse funnit sig föränlätna att på anförda skäl göra hemställan om avvägbringande af en på allsidig granskning grundad utredning till åstadkommande af full klarhet angående kronans och Nya Trollhätte kanalbolags inbördes rättsförhållanden.

Under förmälan, hurusom bolaget, hvilket, enligt sina den 2 februari 1838 undfångna privilegier, hade skyldighet att till deri stadgad fördelning emellan kronan och bolaget redovisa sina inkomster, företagit sig att från och med år 1867 dels till bolagets aktieegares enskilda nytta tillgodogöra sig afkomsten af $\frac{11}{16}$ mantal Stora Håjum och $\frac{5}{24}$ mantal Stafvered med Stafvereds mosse, hvilka fastigheter bolaget fått på sig öfverlätna af Trollhätte kanal- och slussverksbolag, samt dels från dessa fastigheter jemte $\frac{1}{2}$ mantal Lilla Håjum och $\frac{1}{2}$ mantal Aker, hvilka bolaget förvärfvat på enahanda sätt, försälja åtskilliga tomter och jordområden utan att till kronan lemna redovisning för derigenom influtna köpeskillingsmedel, hafva revisorerna, hvilka ansett berörda förfarande stridande mot privilegierna, funnit den ifrågasatta utredningen behöflig bland annat därför, att på grund deraf måtte kunna bedömas, huruvida icke kronans rätt blifvit förnärmat genom samma förfarande.

Enligt ingressen till nämnda privilegier, blef Nya Trollhätte kanalbolag oktrojeradt med skyldighet att, enligt faststald plan, utvidga och ombygga Trollhätte kanal- och slussverk, men med rätt att *kanalen och dess slussar, med allt hvad dertill hörde eller densamma genom privilegierna tillagdt blefve, allt framgent i everldeliga tider ega, underhålla och afkastningen deraf sig till nytta använda med de i privilegierna föreskrifna villkor och förmåner, hvilka blifvit stadgade och medgifna, med hänsigt, å*

ena sidan, att bereda säkerhet för berörda arbetens utförande, att betrygga kanalfartens framgena vidmagthållande i ändamålsenligt skick och att i sinom tid bereda staten någon ersättning för dess kostnader för företaget, och, å den andra, att lemna bolaget skälig ersättning för de uppostringar, detsamma dervid komme att vidkännas.

Beskaffenheten och omfånget af den egendom, som sålunda under vissa villkor tillerkändes det nya bolaget, angifvas i 2 § af privilegierna, hvori stadgas, att det nya bolaget skulle, under ansvarighet för uppfyllandet af alla det gamla bolagets åligganden och förbindelser, till detta bolag erlægga lösen med angifvet belopp för det dåvarande kanal- och slussverket med *alla dess tillhörigheter*. Härigenom fick bolaget öfvertaga, förutom ständig besittningsrätt till åtskilliga hemman och lägenheter af krononatur, hvilka, enligt 1793 års privilegier, blifvit till kanalverket upplättna, eganderätten till $11\frac{1}{16}$ mantal Stora Håjum, $\frac{5}{24}$ mantal Stafvered med en fjerdedel i Stafvereds mosse, $\frac{1}{2}$ mantal Lilla Håjum och $\frac{1}{2}$ mantal Åker, hvilka fastigheter blifvit af det gamla bolaget inköpta. Att sistnämnda fastigheter sålunda icke kommit i det nya bolagets hand såsom någon dess aktieegares enskilda egendom, utan såsom *kanalverkets tillhörigheter*, framgår afven tydligt deraf, att vid lagfart å fastigheterna, som beviljats den 28 april 1887, bolaget icke haft att till bestyrkande af sin eganderätt åberopa någon annan fångeshandling än en den 30 oktober 1838 af direktionen för det gamla bolaget jemte för ändamålet särskildt utsedde förtroendemän utfärdad handling, hvarigenom förklaras, att som det nya bolaget dämera på nöjaktigt sätt godtgjort den föreskrifna lösesumman för aktierna i det gamla bolaget, så följde häraf, att alla de anspråk, som det gamla bolaget förut egt å kanal- och slussverket och *dess tillhörigheter*, dämera helt upphört, såsom i allo på det nya bolaget öfverflyttade.

I sakens så beskaffade skick synes ovedersägligt, att de ifrågavarande fastigheterna äro hänförliga till sådana kanalverkets tillhörigheter, i afseende å hvilkas afkastning skall, enligt hänvisningen i ingressen till privilegierna, tillämpas de villkor för användningen af bolagets inkomster, som finnas i privilegierna stadgade. När nu i 9 § af privilegierna föreskrifves, att efter 25 år från arbetets början bolaget skall till kronan erlægga en afgift af 10,000 rdr banko årligen samt i alla fall allt, hvarned behållna inkomsten öfverstiger 100,000 rdr banko, torde vara uppenbart, att hela afkastningen af de ifrågavarande fastigheterna bör till sådan fördelning emellan kronan och bolaget redovisas.

Lika påtagligt som det är, att bolaget under sådant förhållande saknar berättigande att till sina aktieegares enskilda nytta undanhålla någon

del af berörda afkastning från dylik redovisning, lika uppenbart är ock, att bolaget ej heller kan ega befogenhet att på enahanda sätt förfara med de köpeskillingsmedel, som inflyta genom försäljning af tomter och andra jordområden från de ifrågavarande fastigheterna. Ehuru privilegierna icke lägga hinder i vägen för dylika försäljningar, för så vidt kanalfartens framgången vidmagthållande icke derigenom äfventyras, så följer dock ingalunda häraf, att de medel, som härigenom beredas, få af bolagets aktieegare fritt disponeras, utan ligger fast hellre i sakens natur, att dessa medel böra af-sättas såsom ett bolaget tillhörigt kapital, på det afkomsten deraf må i stadgad ordning komma icke allenast bolaget, utan äfven kronan till godo.

Under det sålunda de åtgärder, som i ofvan antydda syfte blifvit af bolaget vidtagna, synas stå i strid med den urkund, hvarefter bolagets rättsförhållande till staten bör bedömas, äro dessa åtgärder derjemte ingalunda af någon underordnad ekonomisk betydelse. I detta afseende tillåter sig Konungens befallningshafvande till en början erinra, att revisorernas anmärkning, det hemmanet Lilla Håjum och Aker i de »allmänna räkenskaperna» redovisas såsom anslagna till lön åt tjenstemän, berättigar till det antagande, att alla afgifter för tomter, som blifvit upplåtna från dessa hemman, äfvensom köpeskillingar för jordområden, som derifrån afyttrats, upptagas i de enskilda räkenskaperna och sålunda komma aktieegarne enskildt till godo. Vid granskning af bilagda karta öfver Trollhättan, hvarå egolotter till ifrågavarande hemman finnas betecknade med litt. B, C, E och F, inhämtas, att nästan hela detta stora samhälle har sina byggnadstomter förlagda på områden, som tillhöra samma hemman, så att de inkomster, som beredas medelst tomtlegor, icke kunna vara obetydliga. Dessa tomtlegor uppgifvas väl för närvarande vara ganska låga, men då de derom upprättade kontrakten i allmänhet lära med innevarande år tilländagå, torde bolaget icke underlåta att medelst förhöjning å tomtlegorna söka befördra de indräktiga tomtförsäljningarne. Hvad angår de af bolaget vidtagna försäljningar, hvilka synas hafva börjat först vid tiden omkring år 1882, så upplyser bilagda förteckning å lagfarter på sålunda afsöndrade lägenheter, att köpeskillingarne för afsöndringarne uppgått för hemmanet Lilla Håjum till 162,874 kronor 93 öre, för ¹¹/₁₆ mantal Stora Håjum till 25,294 kronor 99 öre, för ⁵/₂₄ mantal Stafvered till 17,095 kronor 14 öre och för hemmanet Aker till 43,031 kronor 44 öre eller tillhopa till 248,296 kronor 50 öre.

I fråga härefter om de af revisorerna omförmälda tvenne laga skiftena, så hafva dessa blifvit af bolaget föranstaltade såsom en förberedande åtgärd för genomförande af bolagets afsigt att undandraga kronan andel uti intraderna af de ifrågavarande hemmanen. Dessa skiften, hvilka synas

hafva blifvit inrättade efter bolagets anvisningar, utgöra ock en illustration om det hänsynslösa sätt, hvarmed bolaget vid fullföljande af berörda afsigt gått till väga.

Det ena af dessa skiften omfattar alla egorna till hemmanet Stora Håjum, 1 mantal, jemte inegorna till hemmanet Lilla Håjum, $\frac{1}{2}$ mantal, äfvensom i sammanhang med skiftet verkställt egoutbyte emellan dessa hemman. Af handlingarne inhemtas, att skiftet, hvilket blifvit af kommissionslandtmätaren C. O. Osterman den 10 oktober 1864 påbörjadt och den 14 maj 1866 afslutadt, egt rum emellan, å ena sidan, bolaget, såsom egare af $\frac{11}{16}$ mantal Stora Håjum och hemmanet Lilla Håjum, samt, å den andra, kronan, såsom egare af återstående $\frac{5}{16}$ mantal Stora Håjum, ett kronohemman, hvartill dock bolaget enligt privilegierna har perpetuel besittningsrätt. Detta skifte har blifvit den 28 februari 1867 af Väne härads egodelningsrätt fastställt.

Det andra skiftet afser alla egorna till hemmanen Olidan och Åker, af hvilka det förra, som enligt privilegierna innehafves af bolaget med perpetuel besittningsrätt, eges af kronan och det senare af bolaget. Nyssnämnde landtmätare har den 17 oktober 1865 påbörjat och den 16 maj 1866 afslutat detta skifte, hvilket derefter blifvit den 28 februari 1867 stadfästadt af Väne härads egodelningsrätt.

I afseende på det förstnämnda skiftet förekommer, att den skifteslagets mark, som tagits i anspråk för anläggning af det *bolaget tillhöriga* kanalverket, icke med behöfligt utmål afräknats å bolagets egolott, såsom i 9 kap. 3 § af 1827 års skiftesstadga föreskrifves, utan i ett särskildt skifte tilldelats kronohemmanet; att, i syfte att än vidare genomföra den egendomliga åtgärden att genom skiftet tillförsäkra kronan eganderätt till den mark, hvarå bolagets kanalverk är beläget, skifteslaget genom egoutbyte med ett angränsande skifteslag tilldelats ett bolaget förut tillhörigt område, hvarå en annan del af kanalverket är uppförd, hvarefter äfven detta område tillskiftats kronohemmanet; att, under det egoutbyte enligt skiftesstadgan må företagas endast i ändamål att åstadkomma rät linie å raskilnad eller att med öfriga skifteslaget sammanföra ega, som ligger inom annat skifteslag, det ifrågavarande egoutbytet långt ifrån att befordra något af dessa ändamål haft den påföljd, att den genom egoutbytet förvärfvade marken bildat en oformlig egofigur, hvilken, angifven af det främmande skifteslagets egor, ligger utanför den förut räta skilnadslinien mellan skifteslagen; att skiftesläggningen af utmarken i öfrigt skett på sådant sätt, att bolaget derigenom tilldelats alla de områden, hvilka genom sitt läge varit värderika, under det kronan, förutom kanalområdet, bekommit en egolott, som i följd af sin belägenhet afsides haft föga värde; att så-

lunda bolaget erhållit dels å ena sidan om kanalen ett utmarksskifte, hvilket, redan vid skiftet delvis bebygdt, numera blifvit för än vidare bebyggande indeladt i tomter och kvarter, samt dels å andra sidan om kanalen hela den skifteslaget tillydande stranden utefter de kronan tillhöriga Trollhätte strömmar med ett derå beläget tomtområde, hvarå Trollhätte oljeslageri varit uppfördt; att, såsom det vill synas, bolaget härigenom med full eganderätt åtkommit någon del af stranden emellan Kafveldammen och slussen i Polhems kanal, hvilken strand, enligt privilegierna, blifvit under perpetuel besittningsrätt upplåten åt bolaget såsom en kronolägenhet, hvilken dock icke finge från kanalverket afsöndras; samt att vid förrättningen kronans rätt icke såsom vederbort bevakats af något dertill af Konungens befallningshafvande förordnad ombud, utan en kronolänsman efter bemyndigande af kronofogden i orten obehörigen tillåtits att dervid föra kronans talan.

Beträffande åter skiftesförrättningen å hemmanen Olidan och Åker upplysa handlingarne, att dessa hemman, hvilka haft gemensam utmark, deremot fått genom behörigen stadfastadt storskifte särskilda inegor sig tilldelade, det förra hemmanet i ett skifte och det senare i två skiften; att, oaktadt det varit påtagligt, att någon lämpligare indelning af egorna icke kunde vinnas genom rubbning af berörda storskifte, beslut vid förrättningen fattats, att jemväl inegorna skulle ingå i skiftet; att vid skiftesläggningen kronohemmanet Olidan uti en långsträckt och oformlig egofigur erhållit samtliga sina egor i ett skifte, hvilket omslutit kanalverket; att således kronan äfven vid detta skifte fått tillsläppa erforderligt område för berörda verk, oaktadt detsamma tillhör bolaget och varit uppfördt till någon mindre del å den gemensamma utmarken, men hufvudsakligen på inegorna till hemmanet Åker, som eges af bolaget; att bolaget, som för sistnämnda hemman bekommit sina egor i två skiften, derigenom efter delvis synnerligen låg uppskattning tillagts dels, förutom andra inegor, alla kronohemmanets odalegor med dertill hörande åbyggnader och derå belägna två värderika tomtområden, å hvilka Trollhätte mekaniska verkstad och Trollhätte pappersbruk varit anlagda, samt dels hela skifteslagets strand utefter Trollhätte strömmar; att, hvad angår den af revisorerna omnämnda skeppsdockan, hvilken varit anordnad å skifteslagets gemensamma utmark, därför erforderligt område, enligt åberopade 3 § i 9 kap. skiftesstadgan, rätteligen tilldelats bolaget såsom dockans egare, men fått af bolaget öfvertagas efter allt för lågt uppskattningsvärde; samt att ej heller för detta skifte kronan varit representerad genom något lagligen befullmäktigadt ombud, utan att såsom sådant ombud obehörigen godkänts en kronolänsman, som varit dertill förordnad af kronofogden i orten.

Inneböörden af dessa skiften framgår af de oförbehållsamma uttalanden, som förekomma derom i de »anteckningar om Nya Trollhätte kanalbolag», hvilka år 1884 blifvit af en af ledamöterna i bolagets direktion från trycket utgifna. Med begagnande af den hos direktionen öfliga terminologi, yttrar nemligen bemälda direktionsledamot om dessa skiften, att då bolaget dervid, emot att den bolagets enskilda hemman (= sådana hemman, som egas af bolaget) tillhörande mark, hvarå den nya kanallinien vore uppförd, öfverflyttats till det oskiljaktiga området (= kronojord, hvartill bolaget har ständig besittningsrätt), fått sig enskildt tillagdt det för industriella ändamål lämpliga området, så hade de hinder, som förut mött vid öfverföringen till det enskilda bokslutet af nämnda hemman, blifvit undanröjda. Vid bolagsstämma den 28 december 1867 beslöto äfven aktieegarne, att en sådan öfverföring skulle ega rum från och med samma års början eller tre månader förr än de nya skifteslotterna enligt bestämmelse vid skiftena skulle få tillträdas. Efter denna åtgärd beredd genom skiftena tillfälle för bolaget att sedermera, såsom det uppgifves för aktieegarnes enskilda räkning, afyttra, bland annat, dels för 15,000 kronor Trollhätte oljeslageris förenämnda tomtplats, som före skiftet tillhört bolagets och kronans samfälda mark, samt dels för omkring 31,000 kronor Trollhätte mekaniska verkstads och Trollhätte pappersbruks ofvanberörda tomtområden, hvilka före skiftet varit belägna på kronohemmanet Olidans inegor.

I följd af vissa formella oegentligheter vid de ifrågavarande skiftena torde emellertid, såsom Konungens befallningshafvande föreställer sig, tid till talan mot desamma ännu icke vara för kronan försuten. Konungens befallningshafvande kommer därför att hos justitiekanslersembetet göra framställning, att de af Väne härads egodelningsrätt den 28 februari 1867 meddelade beslut, hvarigenom skiftena blifvit fastställda, måtte å kronans vägnar öfverklagas, på det kronan, sedan samma beslut blifvit undanröjda, måtte komma i tillfälle att hos egodelningsrätten anföra besvär mot skiftena.

Under erinran, att den korta tid, som blifvit Konungens befallningshafvande tillmätt för afgifvande af detta utlåtande, icke medgifvit att rörande sakförhållandena anskaffa alla de uppgifter, som för en mera fullständig belysning af frågan äro behöfliga, anser Konungens befallningshafvande dock det här ofvan anförda innefatta skäl nog för tillstyrkande af revisorernas gjorda framställning om en revision, dess hellre, som för den händelse, att kronan skulle anses böra inlösa kanalverket, det för åvägbringande af öfverenskommelse härom med bolaget synes vara af fram-

stående vigt att ernå full klarhet om beskaffenheten af de rättsförhållanden, som nu förefinnas emellan kronan och bolaget. Venersborg, i landskansliet, den 13 januari 1896.

Underdånigst

L. W. LOTHIGIUS.

Mats Zachrison.

Från konceptbrefboken rätt afskrifvet; betygas.

Ex officio

Mats Zachrison.

Rätt afskrifvet intyga:

D. Sederholm.

Aug. Englund.

Afskrift.

Till justitiekanslersemetet.

För afgifvande af underdånigt utlåtande öfver en af Riksdagens revisorer uti deras till innevarande års Riksdag afgifna berättelse gjord framställning om en på allsidig granskning grundad utredning till åstadskommande af full klarhet angående kronans och Nya Trollhätte kanalbolags inbördes rättsförhållanden, har Konungens befallningshafvande funnit sig föranlåten att 24 sistlidna december från länets landtmäterikontor requirera handlingarne med tillhörande kartor rörande två i nämnda framställning omförmälda egoskiften.

Vid granskning af dessa egoskiften har Konungens befallningshafvande, som dervid funnit bolaget hafva genom skiftena, kronan till förfång, tillvällat sig orättmätiga fördelar, derjente inhemtat, att vid skiftena förelupit vissa formella oegentligheter af sådan beskaffenhet, att klander-talan annu torde kunna af kronan anställas med utsigt att få skiftena undanröjda.

Det ena af de ifrågavarande skiftena omfattar alla egorna till hemmanet Stora Håjum, 1 mantal, jente inegorna till hemmanet Lilla Håjum,

$\frac{1}{2}$ mantal, äfvensom i sammanhang med skiftet verkstälts egoutbyte emellan dessa hemman. Af handlingarne inhemtats, att skiftet, hvilket blifvit af kommissionslandtmätaren C. O. Osterman den 10 oktober 1864 påbörjadt och den 14 maj 1866 afslutadt, egt rum emellan, å ena sidan, bolaget, såsom egare af $\frac{11}{16}$ mantal Stora Håjum och hemmanet Lilla Håjum, samt, å den andra, kronan, såsom egare af återstående $\frac{5}{16}$ mantal Stora Håjum, ett kronohemman, hvartill dock bolaget enligt privilegierna har perpetuel besittningsrätt. Detta skifte har blifvit den 28 februari 1867 af Väne härads egodelningsrätt fastställt.

Af skifteshandlingarne äfvensom af här förda diarier har Konungens befallningshafvande inhemtadt, att dag och ställe för första sammanträdet vid förrättningen icke blifvit, på sätt i 3 kap. 1 § af 1827 års skiftesstadga föreskrifver, tillkännagifna fjorton dagar dessförinnan, utan kungörelse om sammanträdet blifvit blott nio dagar förut vederbörligen offentliggjord; att, oaktadt ansökningen om förrättningen innehåller, att kronan, såsom egare till $\frac{5}{16}$ mantal Stora Håjum, hade del i skiftet, detsamma blifvit handlagdt vid fyra sammanträden, utan att något ombud för kronan varit begärdt, än mindre förordnad; att först i anledning af det femte sammanträdet den 17 oktober 1865 förrättningsmannen i skrifvelse den 20 nästförutgångne september, som dagen derpå kommit Konungens befallningshafvande till handa, påkallat förordnande af ombud för bevakande af kronans rätt; att med föranledande häraf Konungens befallningshafvande i skrifvelse den 23 nyssnämnda månad, hvilken härvid i afskrift bifogas, förordnat kronofogden i Väne fögderi att vid förrättningen vara kronans ombud, men att denne icke hörsammat berörda order, utan, enligt handlingarne bilagd, den 30 i samma månad aflåten skrifvelse till länsmannen i Tunhems gäll, bemyndigat denne att utöfva ombudsmanskapet för kronan; att på grund häraf kronolänsmannen C. E. Berggren tillåtits att fungera sasom kronoombud såväl vid sammanträdet den 17 oktober 1865 som vid förrättningens vidare fortgång och dess afslutande den 14 maj 1866; att vid sistnämnda tillfälle afskrift af skifteshandlingarne icke blifvit, såsom 14 kap. 4 § skiftesstadgan förordnar, utgifven till delegarne i skiftet, utan hänvisning dem meddelats att inom sextio dagar från den dag, då sagda afskrift blefve utlemnad, mot skiftet anföra besvär hos vederbörande egodelningsrätt; samt att enligt handlingarne bifogadt bevis, som utfärdats å bolagets vägnar af kamreraren Patrik Bagge och för kronan af länsmannen Berggren, afskriften af skifteshandlingarne blifvit den 20 december 1866 emottagen af bolaget.

Det andra skiftet afser alla egorna till hemmanen Olidan och Åker, af hvilka det förra, som enligt privilegierna innehafves af bolaget med per-

petuel besittningsrätt, eges af kronan och det senare af bolaget. Nyssnämnde landtmätare har den 17 oktober 1865 påbörjat och den 16 maj 1866 afslutat detta skifte, hvilket derefter blifvit den 28 februari 1867 stadfästadt af Väne härads egodelningsrätt.

I fråga om detta skifte utvisa handlingarne och diarierna härstädes, att Konungens befallningshafvande väl, i anledning af förrättningsmannens i ofvanberörda skrifvelse den 20 september 1865 derom framställda begäran, i sin förenämnda skrifvelse den 23 i samma månad förordnat kronofogden i Väne fögderi att vid förrättningen föra kronans talan, men att kronofogden, utan att hörsamma detta förordnande, genom sin ofvan oförmälda skrifvelse den 30 i sagda månad uppdragit åt länsmanen i Tunhems gäll att jemväl vid ifrågavarande skifte vara kronans ombud; att med föranledande häraf kronolänsmanen C. E. Berggren tillåtits att i sådan egenskap fungera under hela skiftesförrättningen; samt att, i afseende på meddelandet af hänvisning till besvär samt utlemnandet till delegarne af afskrift af skifteshandlingarne vid skiftet förfarits på alldeles enahanda sätt, som med hänsyn till det förstnämnda skiftet blifvit här ofvan anmärkt.

I afseende på hvad sålunda förekommit tillåter sig Konungens befallningshafvande till en början erinra, att kronofogden i Väne fögderi, hvilken, enligt 12 § 3 mom. i instruktionen för kronofogdarne den 10 november 1855, erhållit Konungens befallningshafvandes förordnande att vid ifrågavarande två skiftesförrättningar bevaka kronans rätt och utföra dess talan, måste, vid jemförelse af 18 § i samma instruktion med 4 § 3 mom. i instruktionen för kronolänsmännen af nyssnämnda dag, anses hafva saknat befogenhet att ens sätta länsmanen i orten i sitt ställe, än mera att, såsom i förevarande fall skett, uppdraga ombudsmannaskapet åt en länsman i ett angränsande distrikt. Då vid sådant förhållande länsmanen Berggren varit obehörig att föra kronans talan vid förrättningarne, hafva dessa försiggått, utan att något lagligt ombud dervid varit tillstädes för kronan. Det torde derjemte kunna ifrågasättas, huruvida kronan blifvit till någondera förrättningen vederbörligen kallad. Enligt 3 kap. 2 § skiftesstadgan, torde nemligen kronan såsom delegare i skiftet hafva varit berättigad att till förrättningarne erhålla särskilda kallelser, hvilka, jemlikt 5 § i samma kapitel, synas hafva bort komma Konungens befallningshafvande till handa senast en månad före de sammanträden, hvilka med kallelserna afsetts. Nu har emellertid Konungens befallningshafvande, som icke erhållit underrättelse om några andra sammanträden inom skifteslagen än dem, som hållits den 17 oktober 1865, undfått denna underrättelse först tjugufem dagar före den dag, då dessa sammanträden egt rum. Då i följd häraf vill synas, att kronan icke blifvit vederbörligen kallad till för-

rättningarne, torde kronan, som ej heller dervid kommit tillstådes genom något lagligen befullmäktigadt ombud, böra finnas ega rätt till talan mot förrättningarne inom natt och år från den 24 sistlidne december, då Konungens befallningshafvande erhållit kännedom om de förrättningen rörande handlingar.

Men äfven om kronan, oafsedt ofvannämnda förhållanden, bör anses till förrättningarne kallad i laga ordning, samt på grund deraf kronans utevaro, jemlikt 3 kap. 13 § skiftesstadgan, icke utgjort hinder för förrättningarnes fortgång och afslutande, torde dock förefinnas andra omständigheter, på grund hvaraf tid till talan mot förrättningarne ännu icke kan vara af kronan försuten. Då afskrift af skifteshandlingarne icke vid skiftenas afslutande af delegarne utbekommits, äro dessa, enligt 14 kap. 4 § skiftesstadgan, berättigade att för klander å skiftena beräkna fatalietiden från den dag, då handlingarne dem lemnas. Som icke vid skiftena blifvit bestämdt, att någon viss delegare skulle ega att å egna och meddelegares vägnar sedermera emottaga handlingarne, måste för fatalietidens beräkning från den dag, handlingarne utgifvas, oundgängligen erfordras, att dessa utlemnas till alla delegarne samfäldt. I detta afseende förekommer väl, att, enligt ofvan åberopade bevis, handlingarne blifvit den 20 december 1866 i närvaro af länsmanen Berggren i uppgifven egenskap af kronans ombud emottagna af bolaget, men som Berggren saknat behörighet att å kronans vägnar taga någon befattning med handlingarne, hafva dessa i sjelfva verkét ännu icke blifvit till delegarne i skiftena utlemnade i sådan ordning, att någon tidpunkt, hvarifrån fatalietid för klander må beräknas, ännu kan anses hafva inträdt.

Då sålunda de ifrågavarande skiftena, enligt Konungens befallningshafvandens mening, icke tagit åt sig laga kraft, torde den af Väne härads egodelningsrätt den 28 februari 1867 vidtagna åtgärd, hvarigenom fastställelser å skiftena meddelats, hafva saknat stöd af lag. När nu icke kronan kallats till det sammanträde, hvarvid besluten om berörda fastställelser fattades, samt ej heller erhållit del af samma beslut annorledes än genom bilagda afskrifter deraf, hvilka för några få dagar sedan kommit Konungens befallningshafvande till handa, så torde tid till talan mot besluten ännu icke hafva lupit till ända. Vid sådant förhållande anser sig Konungens befallningshafvande, med erinran derom, att kronans rätt synes vara genom skiftena kränkt, böra härmed hemställa, att egodelningsrättens ofvannämnda beslut måtte varda genom justitiekanslersembetets åtgärd å kronans vägnar öfverklagade, på det kronan måtte beredas tillfälle att, sedan samma beslut blifvit undanröjda, hos egodelningsrätten anföra besvar mot skiftena.

För den oförmodade händelse, att tiden för besvärs anförande *mot sjelfva skiftena* bör beräknas från den 24 sistlidne december, då Konungens befallningshafvande af ofvan uppgifven tillfällighet erhöU del af de skiftesförrättningarne rörande handlingar och kartor, så att sagda besvärs-tid skulle löpa till ända redan sextio dagar efter nämnda dag, så skulle dessförinnan erfordras en fullständig utredning om de grunder, på hvilka yrkande om skiftenas upphäfvande bör framställas. I anledning häraf och då i öfrigt Konungens befallningshafvande anser sig böra anföra skäl för sin uttalade mening, att kronans rätt blifvit genom skiftena förnärmad, tillåter sig Konungens befallningshafvande att här nedan redogöra för *några* af de skiftesåtgärder, hvilka, enligt Konungens befallningshafvandes uppfattning, varit lagstridiga och af beskaffenhet att medföra skada för kronan.

Beträffande det först omnämnda skiftet förekommer i berörda hän-seende, att den skifteslagets mark, som tagits i anspråk för anläggning af det bolaget tillhöriga kanalverket, icke med behörigt utnål afräknats å bolagets egolott, såsom i 9 kap. 3 § af skiftesstadgan föreskrifves, utan i ett särskildt skifte tilldelats kronohemmanet; att, i syfte att än vidare genomföra den egendomliga åtgärden att genom skiftet tillförsäkra kronan eganderätt till den mark, hvarå bolagets kanalverk är beläget, skifteslaget genom egoutbyte med ett angränsande skifteslag tilldelats ett bolaget förut tillhörigt område, hvarå en annan del af kanalverket är uppförd, hvarefter äfven detta område tillskiftats kronohemmanet; att, under det egoutbyte enligt skiftesstadgan må företagas endast i ändamål att åstadkomma rät linie å råskilnad eller att med öfriga skifteslaget sammanföra ega, som ligger inom annat skifteslag, det ifrågavarande egoutbytet långt ifrån att befordra något af dessa ändamål i fullkomlig strid deremot haft den på-följd, att den genom egoutbytet förvärfvade marken bildat en oförmilig egofigur, hvilken, omgifven af det främmande skifteslagets egor, ligger utanför den förut räta skilnadslinien emellan skifteslagen; att skiftesläggningen af utmarken i öfrigt skett på sådant sätt, att bolaget derigenom tilldelats alla de områden, hvilka genom sitt läge varit värderika, under det kronan, förutom kanalområdet, bekommit en egolott, som i följd af sin belägenhet afsides haft föga värde; att sålunda bolaget erhållit dels å ena sidan om kanalen ett utmarksskifte, hvilket, redan vid skiftet delvis bebygdt, numera blifvit för än vidare bebyggande indeladt i tomter och kvarter, samt dels å andra sidan om kanalen hela den skifteslaget till-lydande stranden utefter de kronan tillhöriga Trollhätte strömmar med ett derå beläget tomtområde, hvarå Trollhätte oljeslageri varit uppfördt; att, såsom det vill synas, bolaget härigenom med full eganderätt åtkommit

någon del af stranden emellan Kafveldammen och slussen i Polhems kanal, hvilken strand enligt privilegierna blifvit under perpetuel besittningsrätt upplåten åt bolaget såsom en kronolägenhet, hvilken icke må från kanalverket afsöndras; samt att, i följd deraf, att kronan icke vid skiftet haft vederbörligt ombud, alla dervid vidtagna åtgärder, som enligt handlingarne grundats på förening mellan delegarne i skiftet eller på af dem fattade beslut, i sjelfva verket icke tillkommit i sådan ordning, utan måste betraktas såsom härflutna uteslutande från bolagets anvisningar.

Hvad åter angår skiftesförrättningen å hemmanen Olidan och Åker, upplysa handlingarne, att dessa hemman, hvilka haft gemensam utmark, deremot fått genom behörigen stadfastadt storskifte särskilda inegor sig tilldelade, det förra hemmanet i ett skifte och det senare i två skiften; att, oaktadt det varit påtagligt, att någon lämpligare indelning af egorna icke kunde vinnas genom rubbning af berörda storskifte, beslut vid förrättningen fattats, att jemväl inegorna skulle ingå i skiftet; att vid skiftesläggningen kronohemmanet Olidan uti en långsträckt och oformlig egofigur erhållit samtliga sina egor i ett skifte, hvilket omslutit kanalverket; att således kronan äfven vid detta skifte fått tillsläppa erforderligt område för berörda verk, oaktadt detsamma tillhör bolaget och varit uppfördt till någon mindre del å den gemensamma utmarken, men hufvudsakligen på inegorna till hemmanet Åker, som eges af bolaget; att bolaget, som för sistnämnda hemman bekommit sina egor i två skiften, derigenom efter delvis synnerligen låg uppskattning tillagts dels, förutom andra inegor, alla kronohemmanets odalegor med dertill hörande åbyggnader och derå belägna två värderika tomtområden, å hvilka Trollhätte mekaniska verkstad och Trollhätte pappersbruk varit anlagda, samt dels hela skifteslagets strand utefter Trollhätte strömmar; att, förutom åtskilliga andra oegentligheter vid egograderingen, ett bolaget tilldeladt område af den gemensamma utmarken, hvarå en bolaget tillhörig skeppsdocka varit anordnad, blifvit särdeles lågt uppskattadt; samt att äfven om detta skifte gäller, att, som den person, hvilken dervid fått bevaka kronans talan, varit härtill obehörig, dennes med bolagets ombud träffade föreningar eller fattade beslut hafva karakteren af ensidigt af bolaget gifna bestämmelser.

Då bolaget har perpetuel besittningsrätt till de kronohemman, som ingått i ifrågavarande skiften, kan vid första påseendet förefalla, som de ofvan påpekade olagligheterna vid skiftena skulle dess hellre sakna någon afsevärd ekonomisk betydelse, som i 9 § af de bolaget den 2 februari 1838 förunnade privilegier föreskrifves, att kronan af bolagets inkomster skall åtnjuta 15,000 kronor om året samt dessutom allt, hvarmed inkomsterna öfverstiga 150,000 kronor. Vid det förhållande, att bolaget till sådan för-

delning redovisar afkastningen af kronohemmanen, men deremot allt ifrån 1867 års början företagit sig att, under förebärande, att, bland annat, de bolaget tillhöriga hemman, som ingått i förevarande skiften, vore aktieegarnes enskilda egendom, undandraga kronan all delaktighet i sistnämnda hemmans afkomst, visar sig emellertid påtagligt, att kronan måste lida märklig skada deraf, att, såsom vid skiftena egt rum, bolaget för sina berörda så kallade enskilda hemman tillagts all sådan skifteslags mark, hvilken, såsom lämplig till byggnadstomter eller industriella ändamål, äro företrädesvis värderika och inkomstgivande. Genom skiftena har ock beredts tillfälle för bolaget att, såsom det uppgifves, till aktieegarnes enskilda nytta ej mindre tillgodogöra sig en mängd afgifter för tomter och lägenheter, som blifvit från hemmanen upplåtna, än äfven derifrån afyttra dels för 15,000 kronor Trollhätte oljeslageris förenämnda tomtplats, hvilken, före det skifte egt rum, tillhört kronans och bolagets gemensamma mark, dels för omkring 31,000 kronor Trollhätte mekaniska verkstads och Trollhätte pappersbruks ofvanberörda tomtområden, hvilka, innan skifte försiggått, tillhört kronohemmanet Olidans inegor, samt dels för omkring 23,000 kronor åtskilliga andra lägenheter. Detta oaktadt finnas på de bolaget tillagda egolotterna i behåll ännu odisponerade, rätt ansenliga områden, hvilka lämpa sig för användning till industriella anläggningar och byggnadstomter. Såsom ofvan antydts, hafva deremot de kronan tillskiftade egolotterna icke sådant läge, att några inkomster af ofvan angifna beskaffenhet kunna vara att från dem förvänta.

De skiftesförrättningarne rörande handlingar jemte dertill hörande kartor varda härvid öfverlemnade med anhållan, att de, efter begagnandet, måtte hit återsändas, för att återlemnas till länets landtmäterikontor.

Venersborg i landskansliet den 20 januari 1896.

L. W. LOTHIGIUS.

Mats Zachrison.

Från konceptbrefboken rätt afskrifvet, betygar

Ex officio

Mats Zachrison.

Rätt afskrifvet, intyga:

Aug. Englund.

D. Söderholm.